

VEILEDER

NB!-registeret

Databasen for historiske byområder

Du finner NB!-registeret her: <http://nb.ra.no/nb/index.jsf>
og i Askeladden: <https://askeladden.ra.no/Askeladden/Pages/LoginPage.aspx>

Tilbakemelding: nb@ra.no

Tittel:
Veileder
NB!-registeret
Databasen for historiske byområder

© Riksantikvaren desember 2015
www.ra.no

ISBN 978-82-75-74090-6 (PDF)

Design: Riksantikvaren

Bilder:
Stavanger. Foto Guri Dahl, Riksantikvaren
Tromsø. Foto Guri Dahl, Riksantikvaren
Trondheim. Foto Guri Dahl, Riksantikvaren
Bergen. Foto Guri Dahl, Riksantikvaren
Siste side - Drammen, Foto Guri Dahl, Riksantikvaren

FORORD

Viktige deler av en nasjons historie er knyttet til byenes historie, deres utforming og beliggenhet. Dagens byutvikling tilfører nye fortellinger til byenes historie, men må samtidig ivareta de fortellingene som allerede er der. Bylandskapets særpreget er av vesentlig betydning for byenes attraktivitet som bymiljø og reisemål. Byene representerer også store fysiske ressurser, og fortsatt bruk og forbedring av eksisterende bygningsmasse er også god klima- og miljøforvaltning. Livet mellom husene i byene er viktig for helse og livskvalitet, både som bosted og næringsarena, mens gater og plasser strukturerer og binder byen sammen.

Samfunnet er i kontinuerlig endring, og dette er særlig merkbart i de byene og byregionene som opplever befolkningsvekst, press på arealer og infrastruktur. Nå forventes det en økning i befolkningsveksten på 30 prosent fram mot 2030 i våre fire største byer; Oslo, Bergen, Trondheim og Stavanger. Samtidig medfører fokuset på en bærekraftig byutvikling, både i Norge og globalt, at det er ønskelig med mer kompakte byer og tettsteder med korte transportavstander mellom ulike gjøremål. I praksis betyr dette at eksisterende bygningsmasse skal tilpasses nye krav og behov, kompletteres og fornyes.

NB-registeret er opprettet for å bidra til å sikre viktige historiske kulturmiljøers videre eksistens også for kommende generasjoner. Kulturminneforvaltningen har ansvar for å bidra til en byutvikling som svarer på miljø, klima og andre utfordringer, samtidig som byenes kulturmiljøer skal ivaretas. Den historiske byen er del av vår felles kulturarv og kollektive hukommelse. Den historiske byen bidrar til opplevelse av identitet og tilhørighet. Riksantikvarens NB!-register definerer utvalgte historiske byområder hvor det må vises særlige hensyn i forbindelse med videre forvaltning og utvikling. NB!-registeret er et redskap i Riksantikvarens arbeid for å skape forutsigbarhet i byutvikling og planarbeid ved å være tidlig og tydelig.

Jørn Holme

INNHOOLD

FORORD	3
1. INNLEDNING	5
2. NB!-REGISTERET I SAKSBEHANDLINGEN	6
2.1 Nasjonal kulturminneinteresse/nasjonal kulturminneverdi	6
2.2 Forvaltningens rolle	7
2.2.1 Regional kulturminneforvaltnings ansvar/rolle i forvaltningen av NB-områdene	7
2.2.2 Kommunens rolle og ansvar i forvaltningen av NB!-områdene	7
2.3 Arealplaner	8
2.3.1 Kommuneplan	8
2.3.2 Reguleringsplan	8
2.3.3 Vurderingsmomenter ved bruk av innsigelse	8
2.4 Eksempel på kommuneplaner	9
2.5 Byggesak	11
2.5.1 Klage	11
3. UTVALGSKRITERIER	12
3.1 Bynivå	12
3.2 Eksempel på utvelgelse av by	13
3.3 Delområdenivå	14
3.4 Eksempel på utvelgelse av delområde	17

1. INNLEDNING

NB!-registeret er en liste over kulturmiljøer i byer og tettsteder i Norge som har nasjonal interesse. Stor aktivitet og utbyggingspress gjør at kulturmiljøene i mange byer er ekstra utsatt for endringer og ødeleggelser. Det vil være et visst handlingsrom for endring og utvikling innenfor NB!-områdene, forutsatt at kvalitetene i disse blir ivare tatt. I områder preget av fraflytting og forfall er det viktig å ivareta verdiene, og se hvordan disse verdiene kan være redskap i en positiv byutvikling. NB-registeret skal bidra til at de eksisterende kulturmiljøene i byene blir tatt vare på, og brukes som en positiv ressurs i forbindelse med endring og utbygging. Enkeltojektene innenfor et NB!-område kan ha ulik vernestatus og ulike kulturmiljøinteresser.

Veilederen er delt inn i to hovedtema. Den første delen inneholder informasjon om hvilke saksbehandlingsregler som gjelder når det planlegges tiltak i eller ved NB!-områder, og hvordan ulike verktøy kan brukes for å sikre kulturminneverdiene. Den andre delen tar opp faglige kriterier som er brukt i vurderingen av om en by kan inngå i registeret med avgrensning av delområder. Dette er kriterier som også må legges til grunn når nye tiltak eller planarbeid i eller ved NB!-områdene skal vurderes.

Eidsvollsplass, Oslo. Foto: Guri Dahl, Riksantikvaren

2. NB!-REGISTERET I SAKSBEHANDLINGEN

2.1 NASJONAL KULTURMINNEINTERESSE / NASJONAL KULTURMINNEVERDI

I samarbeid med regional- og lokal kulturminneforvaltning har Riksantikvaren identifisert kulturmiljøer i byer og tettsteder som er av nasjonal kulturminneinteresse.

Nasjonal interesse brukes primært i tilknytning til arbeid med plan- og bygningsloven. Begrepet har dermed en tydeligere prosesskarakter, og brukes i kulturminneforvaltningens arbeid fra innledende vurderinger til endelig konklusjon om verdi i konkrete saker.

Begrepet nasjonal verdi brukes primært i tilknytning til arbeid med kulturminneloven. Det har en konkluderende karakter, der Riksantikvaren har lagt faglige kriterier til grunn for sin endelige vurdering av verdi.

Delområdene i NB!-registeret har nasjonal kulturminneinteresse. Innenfor alle NB!-områder skal forslag til arealplaner og dispensasjonssøknader, oversendes regional kulturminneforvaltning til uttalelse som regional kulturminnemyndighet, -jf. Plan- og bygningsloven, kap. 5 og 19. Det er viktig at saksbehandlere ved både plan og byggesak er kjent med Riksantikvarens NB!-register.

Riksantikvaren har ansvaret for NB!-registeret, og dette omfatter både utvikling og vedlikehold av registeret. Ny kunnskap og nye vurderinger vil kunne bidra til å definere nye områder som et NB!-område, endre avgrensingen av et NB!-område eller ta avgjørelsen om at et område ikke lenger er av nasjonal interesse. Dette arbeidet gjøres i nær kontakt med regional kulturminneforvaltning og aktuelle kommuner.

Noen NB!-områder kan også inngå i Riksantikvarens register over kulturhistoriske landskap, som er under utvikling. Det er de kulturhistoriske interessene som er viktig å ivareta både i de kulturhistoriske landskapene og i NB!-områdene. Det er likevel en forskjell i skala. Der en i landskapene arbeider med større landskapstrekk og sammenhenger mellom by/tettsted og omlandet, omfatter NB!-registeret kulturmiljøer innenfor byer og tettsteder, som vil være i mindre skala. Som forvaltningsverktøy er de to registrene av samme type.

NB!-områdene er kulturmiljøer som skaper en helhet og inngår i en sammenheng. Opplevelsen av et kulturmiljø er ikke bare knyttet til seg selv, men også landskapet og de bygde omgivelser i tilstøtende områder. Internasjonalt i verdensarvsammenheng, har begrepet integritet blitt benyttet til å beskrive hvordan også området rundt kulturminnet eller kulturmiljøet kan påvirke selve verdisetningen av kulturminnet eller kulturmiljøet. Tiltak og planarbeid i tilstøtende områder kan få konsekvenser for de nasjonale interessene som knytter seg til et NB!-område. Det er derfor viktig at hensynet til kulturmiljøene også ivaretas i planer for de tilstøtende områdene.

BYLANDSKAP

Det historiske bylandskapet er det urbane området forstått som et resultat av en historisk lagdeling av kultur- og naturverdier og egenskaper. Det historiske bylandskapet strekker seg utover "det historiske sentrum" som definert i Unescos anbefalinger On the Historical Urban Landscape (2011) og omfatter en bredere geografisk kontekst.

INTEGRITET

Det internasjonale råd for kulturminner (ICOMOS) innarbeidet integritet i sine operasjonelle retningslinjer for kulturarv i 2005. Den europeiske standardiseringsorganisasjonen - CEN TC 346-Conservation of Cultural Heritage har følgende definisjon av integritet: Grad av fysisk eller konseptuell helhet av et kulturmiljø.

Det betyr at det enten må være et sett fysiske kjennetegn ved kulturmiljøet slik som områdetypologi, bygningstypologi eller formspråk, eller en kulturhistorisk idè/forestilling som binder elementene og landskapet sammen.

I Unescos anbefalinger On the Historical Urban Landscape (2011) brukes begrepet integritet når de anbefaler hvordan historiske kulturmiljøer bør respekteres i endringsprosesser. Hensikten er da at endringer bør gjøres med respekt for kulturmiljøet, særlig hva gjelder høyder, skala og volum

I forbindelse med vurderingen av et områdes integritet skal det vurderes i hvilken grad kulturmiljøet:

- inneholder de elementene som underbygger kulturmiljøets nasjonale interesse.
- har tilstrekkelig størrelse for å kunne formidle kulturmiljøet nasjonale betydning.

Det er viktig at endringer og nye tiltak viderefører, og gjerne forsterker relasjonen til de historiske omgivelsene og kulturlandskapet.

2.2 FORVALTNINGENS ROLLE

2.2.1 REGIONAL KULTURMINNEFORVALTNINGS ANSVAR / ROLLE I FORVALTNINGEN AV NB!-OMRÅDENE

Den regionale kulturminneforvaltningen i fylkeskommunene/Sametinget har ansvar for at de nasjonale kulturhistoriske interessene knyttet til NB!-områdene blir ivaretatt i forbindelse arealplaner og byggesøknader. I NB!-registeret finnes faglig kunnskap om områdenes kulturhistorie, og hva som er viktig å ivareta når ulike tiltak ønskes gjennomført. Hva et område tåler av endring, vil ha utgangspunkt i begrunnelsen for hvorfor området er med i NB!-registeret, og beskrivelsen av de nasjonale interessene i det. Kulturminneforvaltningen vil gi råd om retningslinjer og bestemmelser til planen slik at de nasjonale interessene ivaretas. Dersom tiltak innenfor planområdet vurderes å være i strid med de definerte nasjonale interessene, er det viktig at det kommer fram så tidlig som mulig i en planprosess. Gjennom dialoger, bør man forsøke å finne løsninger slik at kulturminneinteressene ikke lenger trues. Dersom man ikke klarer å finne en løsning, kan det være aktuelt for regional kulturminneforvaltning å reise innsigelse til planen.

Det er viktig at kommunen og regional kulturminneforvaltning etablerer god dialog med aktuelle aktører om utforming og arealbruk i NB!-områdene.

2.2.2 KOMMUNENS ROLLE OG ANSVAR I FORVALTNINGEN AV NB!-OMRÅDENE

Kommunen forvalter NB!-områdene gjennom bruk av sine virkemidler, der plan- og bygningsloven er viktigst. Kommunene bør synliggjøre NB!-områdenes kulturhistoriske interesser og kvaliteter i forbindelse med utarbeidelse av arealplaner, og sikre disse gjennom bruk av hensynssoner, bestemmelser eller retningslinjer. Ved behandling av dispensasjons- og byggesøknader bør kommunen ta utgangspunkt i at den ressurs NB!-området representerer, ikke svekkes. Kommunen må etablere tidlig dialog med den regionale kulturminneforvaltningen og de aktuelle utbyggerne for å gi tydelige råd om hvilke hensyn som skal tas i NB!-områdene, og for få avklart hvilke tålegrenser som gjelder for tiltak i det aktuelle området, i forbindelse med en eventuell utbygging. Det er de enkelte innbyggere, næringsdrivende og eiere som påvirker og gradvis endrer byen gjennom sin aktivitet. Kommunens og andre myndigheters areal- og samfunnsplanlegging, økonomiske virkemidler, forvaltning og drift legger rammene for endringer. For bedre å kunne styre endringene, kan kommunen samarbeide med organisasjoner som har interesse for og kunnskap om bruk og bevaring av eksisterende bebyggelse, gater, plasser og grønnstruktur. Dette kan være historielag, idrettsforeninger, velforeninger, grunneier- og næringslivsorganisasjoner.

2.3 AREALPLANER

Plan- og bygningsloven setter rammene for utarbeiding av arealplaner, både kommuneplaner og reguleringsplaner. Dette er knyttet til både roller og ansvar for de ulike aktører, og hvilke arealformål, hensynssoner, bestemmelser og retningslinjer som kan brukes for å styre arealbruken. *Kapittel 5. Medvirking i planleggingen* i plan- og bygningsloven, klargjør hvilken rolle og ansvar de ulike aktørene har.

Når det fremmes et forslag om arealplan i et område som er definert til å være av nasjonal kulturminneinteresse, må den regionale kulturminneforvaltningen kontaktes og tas med på råd tidlig i planprosessen. All erfaring tilsier at jo tidligere man kommer inn i planprosessen, jo lettere er det å få utarbeidet et planforslag som ivaretar eiers ønsker, og samtidig ivaretar hensynet til de kulturhistoriske interessene, slik at de kulturhistoriske ressursene blir godt innarbeidet. Det vil bidra til å korte ned saksbehandlingstiden, som kan være en fordel for et eventuelt tiltaks økonomi. Regional kulturminneforvaltning bør delta på oppstartsmøtet for planforslaget sammen med kommunen og utbygger. I forbindelse med utarbeidelse av en arealplan kan man komme fram til at et NB!-område bør utvides, reduseres eller tas ut av registeret. I slike tilfelle må Riksantikvaren involveres, og NB!-registeret oppdateres. Dette kan gjøres ved at fylkeskommunen oversender en vurdering og en begrunnelse for endring/utvidelse av et område til Riksantikvaren, som så gjør sin vurdering før eventuell oppdatering skjer.

2.3.1 KOMMUNEPLAN

Riksantikvaren anbefaler at NB!-områdene i kommune- og kommunedelplan avsettes til hensynsone c) med tilhørende retningslinjer, jf. Plan- og bygningsloven, § 11-8. c). I de generelle bestemmelsene til kommuneplanen er det anledning til å angi hensyn som skal tas når det gjelder bevaring av eksisterende bygninger og annet kulturmiljø, jf. Plan- og bygningsloven, § 11-9. pkt. 7. Det betyr at man i de generelle bestemmelsene også kan angi bestemmelser om NB!-områdene som evt. er lagt ut til hensynsone c).

2.3.2 REGULERINGSPLAN

Riksantikvaren anbefaler at kulturminneinteresser registrert i NB!-registeret reguleres til byggeområde med hensynsone c) med bestemmelser, jf. Plan- og bygningsloven, § 12-7. 6. om *bestemmelser for å sikre verneverdier i bygninger, andre kulturminner, og kulturmiljøer*. Eventuelt bør det utarbeides bestemmelser som styrer hva som kan gjøres innenfor området for å sikre kulturminneinteressene for fremtiden. Det er også mulig å regulere NB!-område til arealformål § 12-5. 5. (LNFR) med underformål *vern av kulturmiljø eller kulturminne*. Det er i første rekke reguleringsbestemmelsene som styrer bruken av et område i en reguleringsplan. For utarbeidelse av områderegulering og detaljregulering viser vi til kapittel 7 i Riksantikvarens veileder *Kulturminner, kulturmiljøer og landskap, Plan og bygningsloven*.

2.3.3 VURDERINGSMOMENTER VED BRUK AV INNSIGELSE

Til alle NB!-områdene er det knyttet nasjonale kulturminneinteresser. I forbindelse med utarbeiding av arealplaner må det gjøres en vurdering av om et konkret planforslag støtter opp under eller er i strid med kulturminneinteressene. Der tiltak/plan innebærer konflikt med nasjonale kulturminneinteresser, vil det kunne utløse innsigelse fra kulturminneforvaltningen. Rundskriv H-2/14 fra Kommunal- og moderniseringsdepartementet omhandler bruk av innsigelse. Der presiseres det bl.a. at innsigelse kun skal fremmes når det er nødvendig for å sikre nasjonale og vesentlige regionale interesser.

Når den regionale eller statlige kulturminneforvaltningen vurderer innsigelse, legges det vekt på følgende momenter:

- Tiltakets konsekvens for kulturmiljøet
- Tiltakets samfunnsmessige nytte
- Muligheter for alternative løsninger og avbøtende tiltak

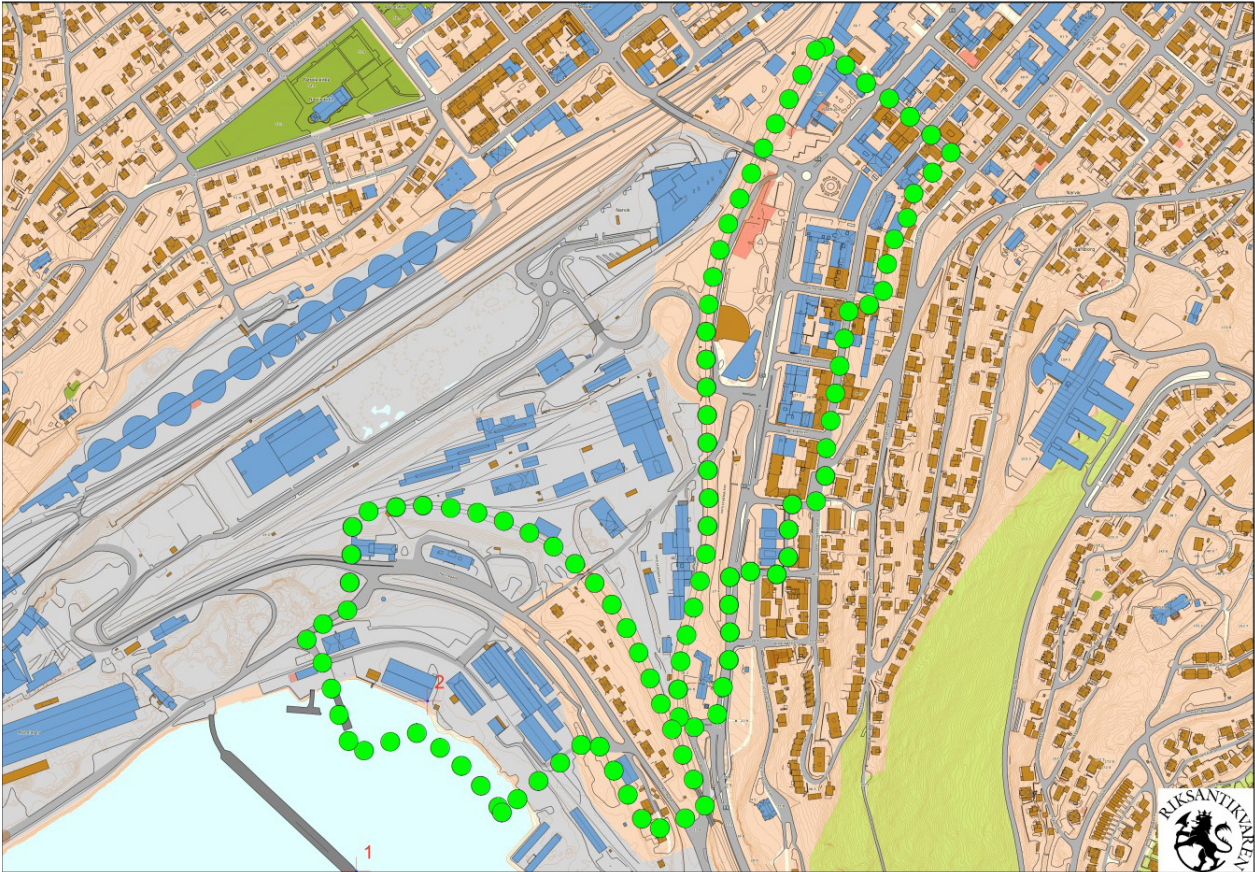
KOMMUNEPLAN

Eksempler på retningslinjer og bestemmelser i kommuneplan finnes i Riksantikvarens *Eksempelsamling, Bestemmelser til arealplaner kap. 1*.

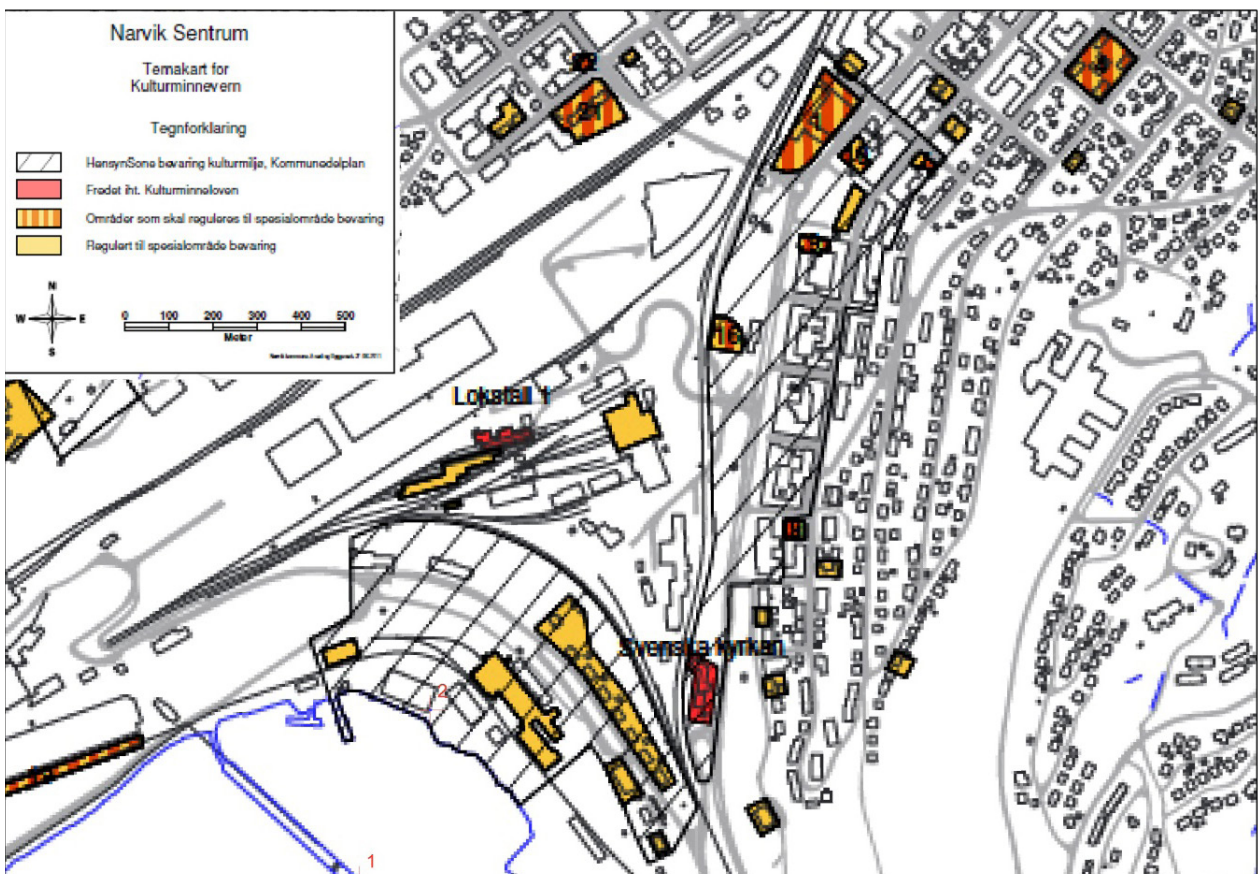
REGULERINGSPLAN

Eksempler på retningslinjer og bestemmelser i reguleringsplan finnes i Riksantikvarens *Eksempelsamling, Bestemmelser til arealplaner kap. 2*.

2.4 EKSEMPEL KOMMUNEPLANER

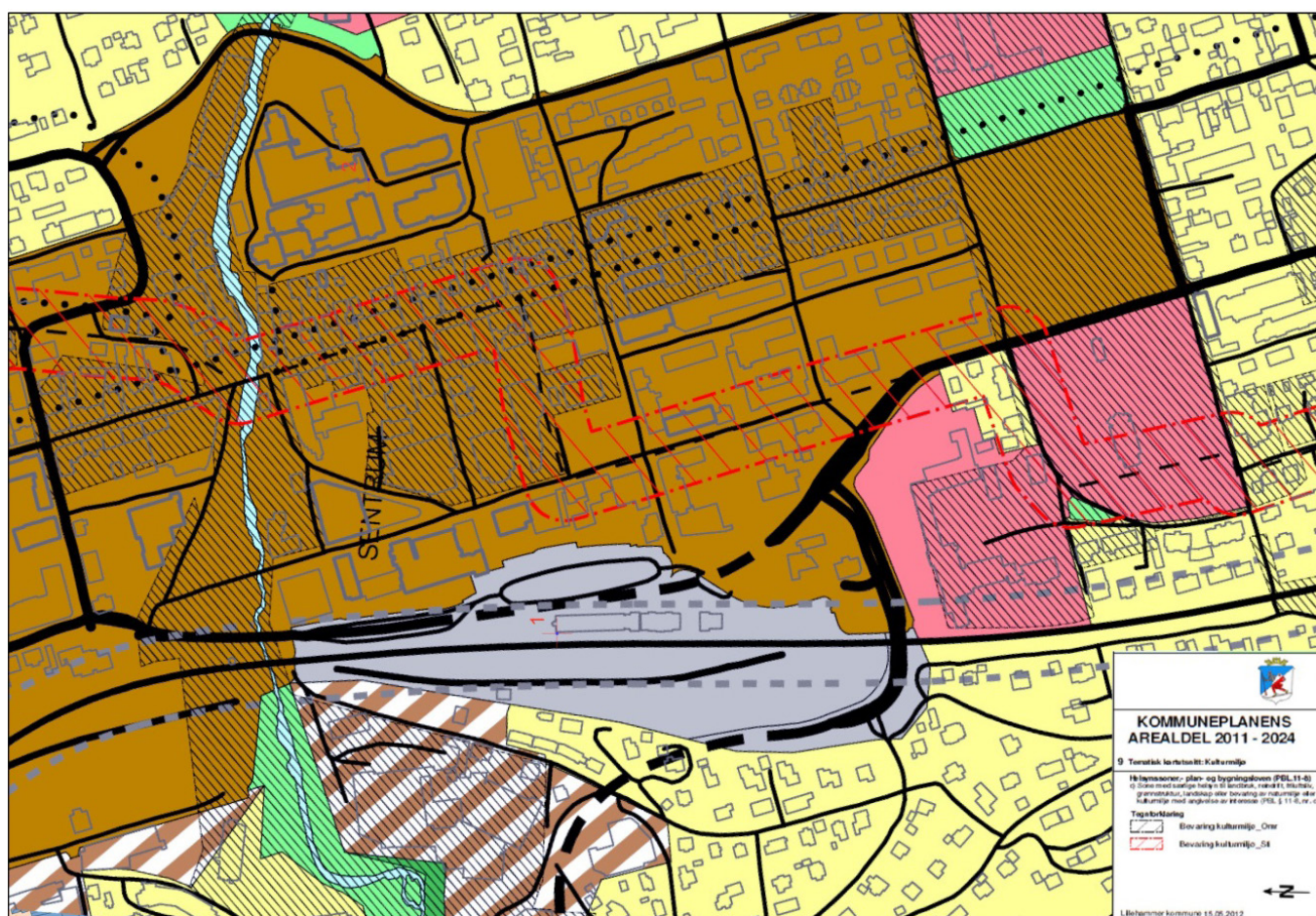
De to NBI-områdene Narvik delområde NSB og Narvik delområde Sentrum.

Kartet viser et eksempel på hvordan NBI-områdene kan reguleres til egen hensynsone, § 11-8 (c. Kommuneplan for Narvikhalvøya 2010-2021.

NBI-området, Lillehammer delområde Sentrum - Storgaten.

Kartet viser et eksempel på hvordan NBI-områdene kan reguleres til egen hensynsone, § 11-8 (c). Utsnitt fra Lillehammers kommuneplan 2011-2024.

2.5 BYGGESAK

Ved kommunal byggesaksbehandling i NB!-områdene er det plan- og bygningslovens *Kapittel 19. Dispensasjon* og *Kapittel 31. Krav til eksisterende byggverk* som er viktige.

Ved dispensasjonssøknad sier § 19-1. *Søknad om dispensasjon* at regionale og statlige myndigheter hvis saksområde blir direkte berørt, skal få mulighet til å uttale seg før det gis dispensasjon fra planer, plankrav og forbudet i § 1-8. Det betyr at alle dispensasjonssaker i NB!-områder i utgangspunktet skal oversendes til regional kulturminneforvaltning.

Kommune og fylkeskommune bør i fellesskap finne gode saksbehandlingsrutiner for dispensasjonsbehandling innenfor NB!-områdene. NB!-områdene er valgt ut fra sine samlede kulturmiljøkvaliteter. Innenfor et NB!-område vil både vernestatus og kulturmiljøinteressene knyttet til enkeltobjektene kunne variere.

§ 19-2. *Dispensasjonsvedtaket* omhandler vurderingen av om det skal gis dispensasjon fra planer, og sier at statlige og regionale rammer og mål skal tillegges særlig vekt. Kommunen bør heller ikke dispensere fra planer og lovens bestemmelser om planer, når en direkte berørt statlig eller regional myndighet har uttalt seg negativt om dispensasjonssøknaden. Det bør altså ikke gis dispensasjon i byggesaker når regional kulturminneforvaltning ikke er positive til dispensasjonssøknaden.

§ 31-1. *Ivaretagelse av kulturell verdi ved arbeid på eksisterende byggverk* sier følgende: *ved endring av eksisterende byggverk, oppussing og rehabilitering skal kommunen se til at historisk, arkitektonisk eller annen kulturell verdi som knytter seg til et byggverks ytre, så vidt mulig blir bevart.*

I forarbeidene til loven står det at det er tilstrekkelig at byggverket etter kommunens begrunnede oppfatning har slike verdier. Det er ikke nødvendig at det er fredet eller inngår i en regulering til bevaring. Når byggverket er i et NB!-område er det ikke i tvil om at det kan ha slike verdier. Riksantikvaren anbefaler at kommunen konfererer med regional kulturminneforvaltning også i disse byggesakene.

2.5.1 KLAGE

Det er kommunene som har ansvar for arealplanlegging og gir byggetillatelser innenfor kommunegrensene. Kommunal- og moderniseringsdepartementet er øverste plan- og bygningsmyndighet. Fylkesmannen er klageinstans i byggesaker. I plan- og bygningslovens § 1-9. *Forholdet til forvaltningsloven og klage* annet punktum heter det følgende:

Berørt statlig organ, herunder Sametinget, regionalt organ og kommune kan påklage enkeltvedtak etter loven dersom vedtaket direkte berører vedkommende myndighets saksområde. Dette gjelder likevel ikke i plansaker der vedkommende myndighet er gitt anledning til å fremme innsigelse.

Fylkeskommunen/Sametinget kan derfor påklage enkeltvedtak til fylkesmannen der kulturminneinteresser er truet. Fylkeskommunen/Sametinget er forpliktet til å sende plansaker der nasjonale kulturminneinteresser er truet til Riksantikvaren, når fylkeskommunen/Sametinget selv ikke ønsker å påklage enkeltvedtaket. Det samme gjelder i saker der fylkeskommunen/Sametinget ikke ønsker å klage på byggesaksvedtak som vil medføre at nasjonale kulturminneinteresser ødelegges.

3. UTVALGSKRITERIER

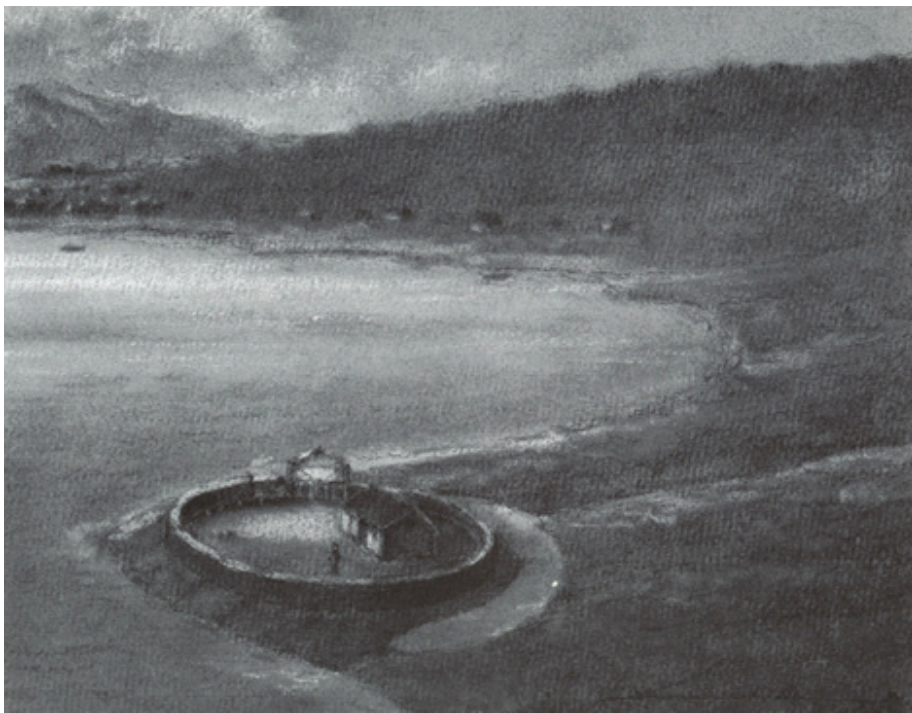
3.1 BYNIVÅ

Byene som inngår i Riksantikvarens NB!-register har hatt en kulturhistorisk rolle i utviklingen og urbaniseringen av Norge. Med kulturhistorisk rolle mener vi her byens kulturhistoriske betydning i nasjonal sammenheng. De kulturhistoriske kriteriene for dette kan være:

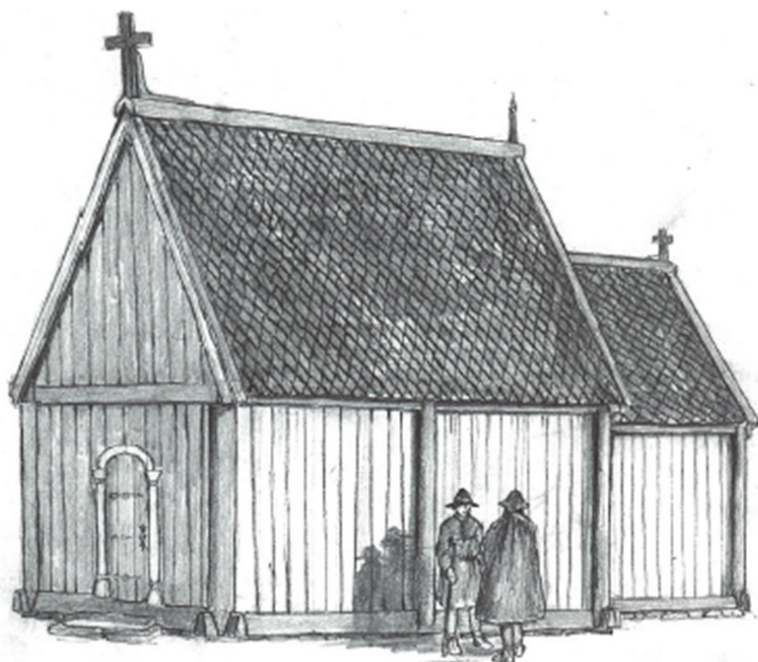
- Militærhistoriske
- Administrativt historiske
- Næringshistoriske
- Samferdselshistoriske
- Arkitekturhistoriske
- Religionshistoriske

De fleste av byene i NB!-registeret er valgt ut fra deres kulturhistoriske administrative rolle som middelalderby, kjøpstad, ladested eller bergstad. Vi har også eksempel på byer valgt på grunn av deres samferdselshistorie og næringshistorie som stasjonsby og industriby. En by kan gjerne være representert i registeret med flere kulturhistoriske roller dersom disse er av nasjonal interesse.

3.2 EKSEMPEL PÅ UTVELGELSE AV BY

Tromsø i middelalderen. Fra boka "Tromsø gjennom 1000 år". Illustrasjon av Kjell Lindberg

Opprinnelig middelalderkirke, Prostneset. Fra boka "Tromsø gjennom 1000 år". Illustrasjon Leidulf Olsrud.

Storgata i Tromsø sett mot syd. Foto: Mikael Lye, Riksantikvaren.

Tromsø eksemplifiserer urbaniseringen i Europas nordlige utkant fra slutten av 1700-tallet. Byen er vurdert til å være av nasjonal interesse på grunn av følgende kriterier:

- **Militærhistorisk kriterium**

Allerede i middelalderen lot kongemakten oppføre Skansen som forsvarsanlegg.

- **Religionshistorisk kriterium**

Prostneset har vært et kirkested siden 1200-tallet.

- **Administrativt historisk kriterium**

Byen ble anlagt som kjøpstad i 1794.

- **Arkitekturhistorisk kriterium**

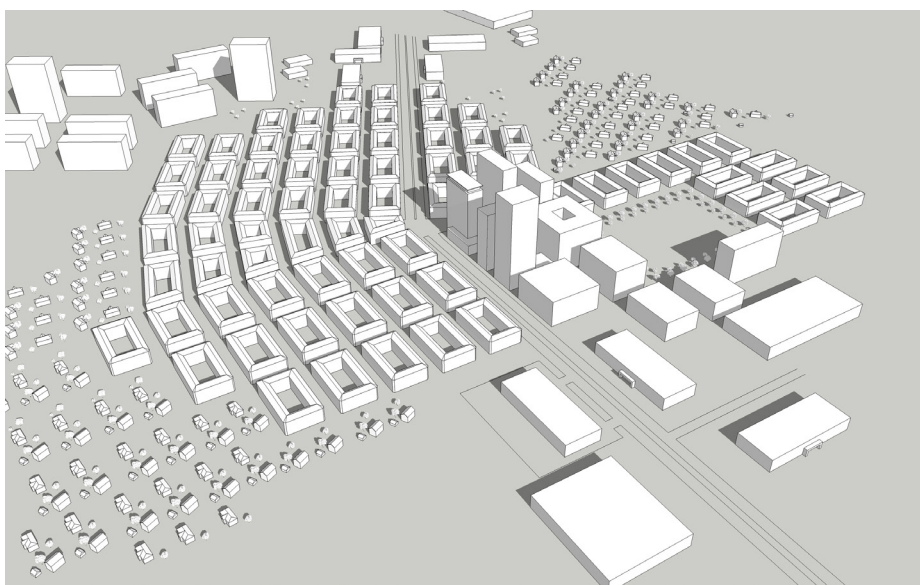
Tromsø er den nordligste og best bevarte trebyen i empirestil.

3.3 DELOMRÅDENIVÅ

Når byens kulturhistoriske rolle i norsk byhistorie er klarlagt, er det videre undersøkt om det finnes delområder i byen som kan dokumentere den delen av byhistorien som byen representerer. Delområdene er det som kulturminneloven definerer som kulturmiljøer, og de velges ut ved at vi studerer hva som kjennetegner de enkelte bymiljøene og hva som er karakteristisk for disse. For å identifisere disse kjennetegnene bruker vi såkalte bymorfologiske kriterier. Når kulturmiljøet er identifisert blir det vektet slik at vi kan konkludere om det har nasjonal interesse eller ikke.

Bymorfologiske kriterier for avgrensning av et delområde

Bymorfologi er et viktig fagteoretisk grunnlag for utvelgelse og avgrensning av delområdene i NB!-registeret. Bymorfologi er et fagfelt som overlapper ulike disipliner bl.a. byplanhistorie, arkitekturhistorie, kunsthistorie og kulturgeografi, men også økonomisk historie og arkeologi. Bymorfologien har fokus på byens formegenskaper. Byens fysiske former kan stå uforandret over lang tid, mens både bruk og funksjoner endres. Eksempler på slike former er bebyggelsesstrukturer med sine kvartaler, gater og plasser. Disse formene viser stor grad av robusthet mot transformasjon, og de kan forbli uforandret i hundrevis av år. Når vi skal avgrense et NB!-område, ser vi etter karakteristiske egenskaper som gjør at det visuelt kan utskilles fra de omkringliggende omgivelsene. NB!-områdene er primært bygningsmiljøer. Disse bygningsmiljøene avgrenses i bylandskapet ut i fra deres historiske lesbarhet, basert på de bymorfologiske kriteriene; områdetypologi, bygningstypologi og formspråk.

Byen som et system av områder.

Områdetypologi

Områdeavgrensningen deler byen inn i områder med ulik karakter. De er et resultat av en enhetlig/homogen bebyggelsesstruktur, bebyggelsesmønster og/eller sammensetting av bygningstypologi. Hvert område er et resultat av ulike tidsepokers rådende idealer, tekniske muligheter og håndverkstradisjon. De fysiske kjennetegnene vil oftest samsvare med det historiske tidspunkt for utbygging, og ha organisatoriske og sosiale fellestrekk. Måten områdenes uterom er strukturert og organisert på varierer mellom områdetypene. Slike helhetlige områder står i kontrast til sammensatte, heterogene områder. Heterogene områder kan også omfattes av NB!-registeret. Disse kjennetegnes av at de inneholder et bredt spekter av kulturminner som har oppstått over en lenger tidsperiode, slik at bymiljøet har stor tidsdybde. Visuelt vil slike miljøer ofte fremstå med en mangfoldighet av former, med variasjon i både skala, volumoppbygging og uttrykk. Hva som skal vektlegges ved nye tiltak og planarbeid må hver gang bli gjenstand for særskilt faglig vurdering.

KULTURMILJØ

Kulturminnelovens § 2 annet ledd definerer kulturmiljø på følgende måte:

Med kulturmiljøer menes områder hvor kulturminner inngår som del av en større helhet eller sammenheng.

Kulturminner defineres i Kulturminnelovens § 2, første ledd slik:

Med kulturminner menes alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til.

ORD OG UTRYKK

Morfologi

Morfologi betyr "læren om formenes utvikling". Morfologisk betegner her variasjonen i ulike områder og bygningstypers formuttrykk.

Urbanisering

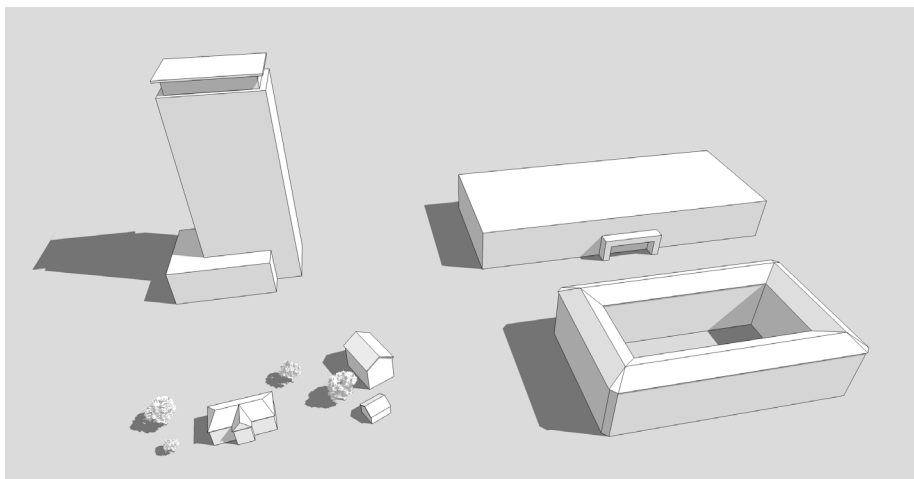
Byvekst, bydanning, endringer i sysselsetting, bebyggelsens karakter og infrastruktur som fører til økende bypreg.

Område som skiller seg ut ved gatestruktur og bebyggelsemønter.

Bygningstypologi

På bygningsnivået ser vi på selve bygningstypologien, hvor vi primært har fokus på bygningenes formegenskaper og ikke nødvendigvis deres funksjon. Dette fordi funksjon ofte varierer i løpet av en bygnings livsløp, mens formen er det som bevares over tid. Formegenskapene er bygningens fysiske strukturerende prinsipp i plan og rom.

Bygningstypene høyhus, flåtehus, småhus og karrè.

Formspråk

Det tidstypiske formspråket betegnes i kunst- og arkitekturhistorien som stilart. Stilartene er de ulike formspråkene slik de har nedfelt seg i historien over tid. Formspråket en viktig egenskap som bidrar til vår opplevelse av et helhetlig kulturmiljø.

Stilart postmodernisme og nyrenessanse. Illustrasjon fra Byggforsk 612.010.

VEKTING OM KULTURMILJØER HAR NASJONAL INTERESSE

Når kulturmiljøene er identifisert skal det vurderes om de er av nasjonal, regional eller lokal interesse.

Kulturmiljøene er på nasjonalt nivå når:

- De dokumenterer betydningen den utvalgte byen eller tettstedet har hatt i norsk urbaniseringshistorie
- De har særlig betydning for norsk rikshistorie.
- De er direkte knyttet til statsmaktens virke og historie.
- De er sjeldne eller enestående.
- De er unike kilder til historien der det finnes få eller ingen skriftlige kilder.
- De er representative for det brede mangfold av kulturmiljøer som samlet kan gi et bilde av landets historie.
- De har særlig verdi for en eller flere historiske minoriteter.

Oppsummering

Områdetypologi, bygningstypologi og formspråk er de tre viktigste fysiske egenskapene vi ser etter når vi forsøker å avgrense et enhetlig/homogent bygningsmiljø. Men også arkeologi, tidsdybde og områder av byen som det knytter seg tro og tradisjon til, vil komme inn i vurderingen ved avgrensning av sammensatte/heterogene områder.

I de enhetlige/homogene områdene finnes det nedfelt en visuell logikk som de nye prosjektene bør respektere og forholde seg til kontekstuel. Det er også viktig å se NB!-områdene som del av bylandskapet, i en større kontekst. Prosjekter utenfor områdene kan med sin skala og sitt volum påvirke, og i enkelte tilfeller ødelegge vesentlige verdier innenfor selve delområdet. Delområdets integritet kan bli skadelidende. Hva som skal vektlegges ved nye tiltak og planarbeid må hver gang bli gjenstand for særskilt faglig vurdering.

Når vi har foretatt den endelige avgrensningen av området undersøker vi områdenes narrative betydning i byens historie. Vi undersøker hvilke historiske hendelser som er årsak til at de omgivelsene har blitt slik de er blitt. Vi undersøker hvilke fortellinger som kan knyttes til objektene for å definere kulturmiljøets betydning og endringer over tid. Historien er årsaken og de fysiske omgivelsene er virkningen.

3.4 EKSEMPEL PÅ UTVELGELSE AV DELOMRÅDE

Krohnengen/Wesselengen i Bergen. Bilde fra Google..

Rekehustypologi - Krohnengen/Wesselengen. Bilde fra Google.

KULTURHISTORISK ROLLE

Bergen er en by som har hatt mange forskjellige kulturhistoriske roller opp gjennom historien. Derfor er byen rikt representert med delområder fra byens ulike historiske epoker.

Her ser vi eksempel på tre forskjellige bymorfologiske strukturer: Bryggen nederst til venstre, med middelalderens karakteristiske kamstruktur med lange smale eiendommer, bydel fjellsiden fra 1600-tallet, med sitt organiske organisasjonsprinsipp og øverst til høyre Krohnengen/Wesselengen med 1800-tallets regularistiske planprinsipp.

Delområdet Krohnengen/Wesselengen fra 1868 i Bergen representerer et viktig eksempel på sosial boligbygging fra slutten av 1800-tallet. Området fremstår som et homogent og enhetlig kulturmiljø.

OMRÅDETYPOLOGI

Vi ser hvordan området avgrenser seg fra omgivelsene ved sin rektangulære kvartalsstruktur. Bolighusene er plassert i stramme rekker mot syd-vest.

I det tilgrensende NB!-området "Fjellsiden" fra 1600-tallet finner vi den samme trehustypologien, men her er struktureringen organisk og fritt voksende. Vi ser også Bryggen ved Vågen med sin særegne middelalderske kamstruktur. Både Fjellsiden og Bryggen er egne NB!-områder.

BYGNINGSTYPOLOGI

Bygningstypologien er rekkehuset. Boligrekkene har utsikt over Vågen med sol og luft.

Formspråk senklassisme med sveitserstil i deltaljene. Foto: Mikael Lye, Riksantikvaren.

Fritt voksende uthus. Foto: Mikael Lye, Riksantikvaren.

FORMSPRÅK

Formspråket er senklassisme med enkel sveitserstil i detaljene. Takene er utformet med den karakteristiske halvvalmen som er så vanlig for mye av trehusbebyggelsen i Bergen.

På skyggesiden, mot nord-øst, kontrasteres de stramme bolighusene av de mer «fritt voksende» uthusene.

Krohnengen og Wesselengen ble i 1868 regulert til boligområde for arbeidere. Området har nasjonal interesse fordi det er et av de tidligste eksemplene på sosial boligbygging i Norge. Byggingen fant sted før prosjekter ble oppført av den bevegelsen som på begynnelsen av 1900-tallet fikk samlebetegnelsen "Egne hjem" med mål om å bidra til bedre boligforhold for arbeiderklassen. Videre er det arkitektonisk og byplanmessig interessant å se hvordan datidens planidealer med en strengt regulert rutenettplan, i kombinasjon med den tradisjonelle bergenske trehustypologien, skaper et unikt boligområde med helt særegne kvaliteter.

Dette eksempelet viser hvordan vi tenker når vi registrerer kulturmiljøer av nasjonal interesse. Den samme forståelsen ligger også til grunn når vi skal vurdere nye byutviklingsprosjekt i eller inntil eksisterende NB!-områder.

